

Oral History Kosovo

INTERVJU SA VJOLCOM MEHOM

Mitrovica | Datum: 21. mart 2022.

Trajanje: 87 minuta

Prisutni:

1. Vjolca Meha (Intervjuisana)
2. Anita Susuri (Vodila intervju)
3. Korab Krasnići (Vodio intervju)
4. Renea Begoli (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi deo

Anita Susuri: Gospođo Vjolca, da li možete da se predstavite, da nam kažete kad ste se rodili, gde? Nešto o vašoj primarnoj porodici?

Vjolca Meha: Ja sam Vjolca Meha, rođena sam 11. novembra 1963. Moja porodica, otac i majka, otac se zvao Rizah Meha, a majka Azize Kajtazi Meha. Prvo je '62. u Mitrovicu došao moj otac iz Prekaza, Donjeg Prekaza, zbog uslova, da bi školovao decu i da bi imali bolje obrazovanje. Nas je šestoro dece: tri devojčice i tri dečaka. Tata je bio jedan od prvih kosovskih učitelja. Radio je, sve vreme je bio u prosveti. Školovao nas je onoliko koliko je imao mogućnosti.

Živeli smo u Mitrovici. Grad Mitrovica je bio mnogo drugačiji nego kakav je sada. Naše detinjstvo je bilo srećno. Kao deca imali smo društvo, izašli smo, igrali smo se dečjih igara. Završila sam osnovnu školu "Abdulah Šabanu", jako blizu škole, kuće. Čak smo u to vreme kod kuće čuli i kad bi zvono zvonilo, čuli bismo i trčali da stignemo u školu.

Srednju školu sam započela u gimnaziji, bilo je usmereno obrazovanje. Prva godina i druga, u trećoj godini sam prešla u matematičku gimnaziju, prirodni smer. Završila sam školu, gimnaziju. Da bi se tada upisali... polovina razreda je bila usmerena da nastavi studije u Prištini. I ja sam želela da idem u Prištinu, ali zbog mogućnosti... jer u porodici, ja sam bila četvrti student i nismo imali mogućnosti. Moj otac me je savetovao: "Imamo i ovde fakultete", jer je postojao Rudarsko-metalurški fakultet, koji je imao četiri smera. I postojala je Visoka tehnička škola koja je imala dva smera, imala je visoku elektromašinsku školu.

Tako da, kad sam otišla da se upišem, ja sam... otišla sam da upišem tehnologiju jer sam imala stipendiju, imala sam stipendiju za hemijsku industriju u osnovnoj školi, mislim, srednjoj, a da bi nastavio da dobijaš stipendiju, morao si da budeš upisan na tehnološki [smer]. A kad sam otišla da upišem tehnologiju, tu je bila jedna referentkinja, Preveza Prekazi i Kujtesa Prekazi, rekla je: "Da li bi volela da se brže zaposliš?" Naš je cilj tada bio da što pre završiš i da kreneš na posao, da se zaposliš kako bi pomogla sebi i porodici.

Onda sam rekla: "Da". Rekla je: "Što ne upišeš geologiju?" Jer je geologija tada bila novi smer, otvoren '80-ih godina, jer ja sam treća generacija geologa. I upisala sam geologiju. Iako sam u srednjoj

školi imala neke drugarice koje su bile na geološkom smeru tokom srednje škole... zanimala me nauka o zemlji, ali nisam toliko bila orijentisana da idem ne geologiju, ali uz pomoć referentkinje orijentisala sam se tako, da bih se brže zaposlila.

Tako da, tokom pet godina studija, divno nam je bilo, imali smo kolege i iz drugih regiona. Učestvovali smo u aktivnostima koje su se dešavale u okviru Katedre za geologiju. '88. sam završila studije. I čim sam završila studije, bila sam prva Albanka koja je diplomirala geologiju. Otišla sam... od treće godine studija imala sam stipendiju "Trepče", Stari Trg, rudnik i flotacija.

Otišla sam da razgovaram sa direktorom rudnika [Burhanom Kavajom](#) i on me je usmerio. Rekao mi je: "Dok otvorimo neki konkurs, usmeri se na to da radiš kao nastavnica u nekoj školi. Onda ćemo otvoriti konkurs i zaposlićemo te". Zapošljavanje je bilo lakše kad si stipendista, jer je dogovor bio da studenti koji imaju stipendiju imaju prednost pri zapošljavanju. Konkurs je otvoren krajem '88, dok sam u tehničkoj školi radila jedan semestar '88.

Za vreme marša rudara bila sam nastavnica u Srednjoj tehničkoj školi, u posebnim rudarsko-metalurškim odeljenjima, u Starom Trgu. Učenici su izašli, pridružili se maršu i mi smo ih podržali. A onda sam prešla da radim u rudniku. Ja i moja koleginica Mevljuda Emini smo primljene. U isto vreme smo počele da radimo u rudniku, ali je konkurs poništen.

Nakon što su nas primili, konkurs je poništen jer je sindikat uložio žalbu da nije prihvatljivo da se zapošljavaju samo Albanci, a ne i osobe druge nacionalnosti. Dakle, konkurs je ponovljen i uz nas su angažovana i dva Srbina. Dakle, primili su nas dve i još dva Srbina, bilo nas je četvoro. A ranije su bila još četiri geologa u Odeljenju tehničke službe, jer su tada jedinice bile podeljene. Naš posao je bio u rudniku, ali smo imali posla i u kancelariji. Dakle, bili smo povezani sa proizvodnjom.

Anita Susuri: Gospođo Vjolca, hoću da se malo vratimo i onda ćemo hronološki da nastavimo, mislim, vašu priču. Rekli ste da je vaš otac bio učitelj, kako se on školovao? Gde se školovao?

Vjolca Meha: On se školovao u jako teškim uslovima, jer je deda imao veliku porodicu, dosta široku, i prvo dete koje je išlo u školu je bio moj otac. Išao je i stric, skoro da su bili vršnjaci, godinu dana razlike, ali nije mogao, on nije hteo da nastavi školovanje, a ovaj [otac] je nastavio. Neko vreme se čak krio od svog oca da ne bi znao da ide u školu.

Dok je išao do škole, nosio je *čeleše, plis*¹, onda bi ga u školi skidao, i vraćao [na glavu] kad se vraćao... onda je tata shvatio, deda, da ide u školu i rekao mu je: "Dobro, nastavi!" I on je nastavio, imao je pet... škola je trajala pet godina, kasnije je trajala osam. Nakon što je završio osmogodišnju školu, sistem se ponovo promenio i nastavio je još dve godine škole koje je završio u Prizrenu. A onda je posle Prizrena otišao na Učiteljsku školu u Prištini i kasnije završio još dve godine pedagogije, a zatim je bio nastavnik u nižim razredima.

Anita Susuri: Kakva je Mitrovica bila kad ste bili dete? Sigurno se sećate kakvo je to mesto bilo, ako možete da nam opišete naselje gde ste živeli, kako je bilo? Kakvo je bilo stanovništvo?

¹ *Čeleše, plis* - tradicionalna konusna kapa od belog filca koja se razlikuje od regiona do regiona, izrazito albansko.

Vjolca Meha: Ulica gde smo mi živeli je bila bliže centra. Nisu svi bili obrazovani. U mojoj ulici je bio moj otac koji je bio učitelj. Jedan ujak je radio, bio je radnik u hemijskoj industriji i jedan komšija, on je takođe bio radnik. Ali bio je radnik, radio je u moleraju, u hemijskoj industriji, a drugi su više bili povezani sa “Trepčom”. Drugo dvoje komšija je radile u metalurgiji olova u Zvečanu. I bila je naša generacija, deca, svako od nas [porodica] je imao po jedno dete u istoj generaciji i zajedno smo išli u školu.

Anita Susuri: Da li je bilo i Srba?

Vjolca Meha: Bilo je...

Anita Susuri: Mislim, i Turaka i?

Vjolca Meha: U našoj ulici ne. U našoj ulici su svi bili Albanci, međutim u drugoj ulici prekoputa škole “Abdulah Šaban” bilo je Srba u jedno četiri-pet kuća.

Anita Susuri: Kako se tada živelo? Da li je bilo dobrog komšiluka ili kako?

Vjolca Meha: Pa, komšiluk je bio dobar, bili su tihi, sve dok nisu počela kretanja. Jer ‘68. je počelo malo sa nekim dešavanjima, a ‘74, kada je usvojen Ustav Kosova, bilo je više slobode, više... slobodnije smo govorili svoj jezik, slušali muziku, slušali smo... imali smo televizor kod kuće, mislim bili smo jedna od prvih porodica koja je imala televizor. Niška Iskra, crno-beli. I celu noć, mislim, svaki put bismo čekali emisiju na albanskom, bilo je to [emisija] “Bujku” [alb.: zemljoradnik], nedeljom. Tu su bile pokrivene sve aktivnosti na Kosovu i uvek bismo čekali da to vidimo ili smo se uveče okupljali da pogledamo crtani film, to je bilo pet minuta pre početka dnevnika.

Tako da, bilo je zadovoljstvo, jer kad je bilo nešto za Novu godinu okupljali smo se. Bilo je albanske muzike, sa velikom radošću smo čekali svaku pesmu koja se pevala na albanskom, jer su tada bili i festivali na srpskom i albanskom, dvojezično, na turskom i... Ali za nas je bila najveća radost, najveći entuzijazam kad bi izlazio da peva neki albanski pevač. Pevao je ovaj, Mali Ćamilj². Mi smo imali i kasetofon ovako, sa trakama. Suprug moje tetke je radio u Nemačkoj, sin moje sestre od tetke je radio u Nemačkoj i tata je naručio. Jer je tata voleo muziku, znaš, imao je mandolinu, svirao je mandolinu. I uvek nas je učio da muzika leči dušu, dobro je slušati muziku, da bi bio malo srećniji, radosniji.

Mi smo uvek... ali slušali smo više narodnu, onda kasnije ‘80-ih godina smo slušali i zabavnu. Uvek smo čekali festivale, bio je Prizrenski Ljiljan³. A mi smo prvi u porodici imali televizor, uvek smo se okupljali sa članovima porodice tokom praznika.

Anita Susuri: Da li su komšije dolazile, na primer?

Vjolca Meha: Da, moje drugarice i komšinice sa kojima sam išla zajedno u školu.

² Mali Ćamilj (alb.: *Qamili i Vogël Muhaxhiri*, 1923 - 1992) bio je narodni pevač iz Đakovice. Inspirisan tradicionalnim pesmama Tirane, vratio se na Kosovo zajedno sa Imerom Rizenom da bi osnovao Kulturno-umetničko društvo.

³ Prizrenski Ljiljan (alb.: *Zambaku i Prizrenit*) je tradicionalni pevački festival takmičarskog karaktera koji se od svog osnivanja 1986. godine održava u Prizrenu.

Korab Krasnići: Koje su to pesme koje ste tada slušali, a koje i danas volite da čujete?

Vjolca Meha: Jedna pesma Fatime Sokolji, nju smo ranije slušali krišom. Jer je moj otac, uzeli bismo radio, naša kuća je bila na dva-tri sprata i on je u svakoj prostoriji proveravao gde se najbolje hvata signal da bi slušao [Radio] Tiranu. I ta pesma. Obično sada kada pevaju starije pesme, one za mene imaju drugačije značenje jer osećam nostalgiju kada te pesme ponovo slušam.

Anita Susuri: Možda vas podsećaju i na oca.

Vjolca Meha: Da. Na oca, majku, celu užu porodicu. A sad je drugačije, sad je neka praznina, neka... otac mi je umro, majka mi je umrla, znate, i prisećaš se toga. Odmah ti se priviđa ono kako je bilo, gde je sedeo tata, jer je moj otac sedeo, imao je kao svoje posebno mesto, i mi deca smo bili oko njega.

Anita Susuri: Kakva je bila infrastruktura naselja? Da li su kuće bile stare? Ulice? Kakve su bile?

Vjolca Meha: Kad smo mi došli, te kuće, krovovi su bili od ćerpiča⁴. I moj otac je srušio tu staru kuću pa napravio drugu, mi smo je podigli pod tim uslovima, bilo je dobro s obzirom na to... Pa opet '88, srušili smo tu kuću i izgradili drugu. Dok je naselje bilo, putevi nisu bili asfaltirani. Nismo imali kanalizaciju, imali smo septičku jamu... za vodu, imali smo pumpu. Imali smo cev, jer ovde u Mitrovici ima dosta vode i postavili smo cev i imali smo pumpu i vodu smo dobijali pritiskom na pumpu. Dakle, izvlačila je vodu iz bunara.

Anita Susuri: U dvorištu, jel da?

Vjolca Meha: U dvorištu. A kasnije, tokom 80-ih, postavili su kanalizaciju na ulici, napravili su infrastrukturu, pa smo se povezali na vodovod i kanalizaciju.

Anita Susuri: Htedoh da vas pitam malo i za grad, kakav je bio? Kako se sećate svog detinjstva?

Vjolca Meha: Ja se sećam kao dete, [Hotel] Adriatik, bio je Adriatik na onoj strani Ljušte. Ljušta je bila usred grada...

Anita Susuri: Ljušta kao?

Vjolca Meha: Ljušta kao reka. Sad prolazi, Ljušta je pokrivena, ali tamo je jedan otkriveni deo kod džamije, kod Velike džamije kako je sada zovu. Tu je izložen mali deo Ljuštinog kanala. Sećam se kako je Ljušta išla do Mokre Gore i nije bila pokrivena. Glavna ulica, Kraljica Teuta, nije postojala, tu je bila ulica je bila pod kockom.

Anita Susuri: Kaldrmisana.

Vjollca Meha: Kaldrmisana. A kasnije je Ljušta bila prekrivena, jer svaki put kada je padala jača kiša, poplavila bi grad i sve prodavnice koje su bile preko puta [hotela] Adriatika, uvek bi bila poplava. I postojala je jedna prodavnica odeće koja se zvala "Napredak", mislim da je bila iz Đakovice, kiša bi ih

⁴ Ćerpič (čerpić) je naziv za nepečenu opeku napravljenu od blata i sušenu na suncu.

uvek poplavila i morali su da isprazne prodavnice. Odeća bi išla na rasprodaju i ponekad ste imali mogućnost da je samo uzmete, zbog vode, pa bi raščičavali.

Anita Susuri: Adriatik je bio restoran ili šta?

Vjolca Meha: Adriatik hotel.

Anita Susuri: Hotel Adriatik.

Vjolca Meha: Imao je pre tu, pre je imao [to ime]... Bila je Ljušta i blizu Ljušte je bila... tuda je prolazila Ljušta. I bila je... tu je bio most gde su ljudi prelazili s jedne strane na drugu. Bila su tri mosta i postojao je most ovde u kaldrmisanoj ulici koja se spaja sa starim delom grada i ide tamo gde je sada gimnazija, tu je bila stara pijaca ili... nisam sigurna kako su je zvali.

Anita Susuri: Da.

Vjolca Meha: Bio je još jedan dole, blizu hotela, hotela Adriatik.

Anita Susuri: Kako se tada živelo u Mitrovici i da li je bilo živo, to je bio industrijski grad? Kakav je bio, na primer, narod, da li je postojao kulturni život? Šta su ljudi radili u slobodno vreme? Vi? Vaša porodica?

Vjolca Meha: Kako da kažem, u osnovnoj školi smo se bavili sportskim aktivnostima. Postojao je školski hor, postojala je školska plesna grupa, postojale su košarkaške ekipe i... ali su se više bavili rukometom. Bila sam sa svojim razredom kada smo igrali sa drugim školama, igrala sam rukomet. Ali onda se broj aktivnosti povećao u srednjoj školi, morali smo da učimo i zato sam malo izbegavala druge aktivnosti, nisam se bavila time.

Moj brat se bavio sportom, igrao je u "Trepči", igrao je i u "Zvezdi" u Gnjilanu pre rata. Ali, devedesetih su ugasili fudbalske klubove i nisu mu dali ni transfer iz Trepče jer je direktor bio *ška*⁵ Stolić, ili ne znam kako se zvao. Nisu ga pusitli da se prebaci i ode jer su moj brat, oba moja starija brata, pobjegli, '86. su otišli u Holandiju. A onda je moj stariji brat, pošto je moj drugi brat igrao fudbal, hteo da ga odvede da igra u drugim timovima tamo, ali nije mogao jer nije imao mogućnost da pređe i nije mogao da ode. A onda se moj mlađi brat preselio u Švajcarsku.

Anita Susuri: Da li ste, na primer, išli sa društvom ili porodicom da gledate neku utakmicu?

Vjolca Meha: Da. Brat koji je igrao fudbal, svaki put... Otišla sam otprilike dva puta, ali više nisam išla jer sam imala loše iskustvo. Nisam imala ja, nego je moj brat svaki put dolazio sa povredama. Na treningu bi slomio ruku, ili nogu, ili bi povredio nogu, a ja nisam... Uvek sam... ni danas nikad ne govorim ljudima da idu i igraju fudbal, deluje kao veoma grub sport, opasan (smeje se).

Anita Susuri: A što se tiče [kulturnog] života...

⁵ *Shka* (m.); *shkine* (ž.), množina *shkijet*, je pogrdni izraz na albanskom koji se koristi za Srbe.

Vjolca Meha: Išli smo na koncerte, imali smo svoj školski dan, išli smo tamo jer su bile organizovane aktivnosti, bilo je matematičara, takmičenje matematičara, istoričara, u osnovnoj školi. A onda su bile i aktivnosti u srednjoj školi. Ali, kada smo završili srednju školu, uopšte nismo imali maturu, jer su se desila previranja iz '81. i nisu nam dozvolili da se okupimo.

Anita Susuri: Pošto ste spomenuli previranja, da li ih se sećate? Sigurno ste bili u Mitrovici '81, u martu i aprilu. Kako je to bilo?

Vjolca Meha: '81. sam išla u drugi razred...

Anita Susuri: Srednje škole.

Vjolca Meha: Srednje škole. Ne, zapravo, u martu '81. bili smo u trećoj godini srednje škole, gimnazije u Zvečanu. Zato što smo jednu godinu bili u Zvečanu, a drugu ovde u Mitrovici u Tehničkoj [školi]. Kada je došlo do demonstracija, došli su i u Zvečan i mi smo izašli na ulicu. Kada smo izašli na ulicu, Zvečan je bio mali grad, većina ljudi su bili Srbi i da bismo izbegli tu gužvu, želeli smo da se pridružimo radnicima Trepče i dođemo u grad [Mitrovicu]. Nisu nam dozvolili i otišli smo u Zvečan. Zvečan je mali. Išli smo dalje... to je brdovit teren, polje, i prešli smo na Suhodol. A iz Suhodola smo otišli na drugu stranu ovamo gde su tri nebodera, jer je tada severni deo bio naseljen Albancima. I zbog toga smo se vratili kući, jer nam nisu dali da se pridružimo radnicima.

Anita Susuri: Kakva je bila situacija, na primer, u gradu? Da li je bilo policijskog nasilja ili da su ljudi bežali?

Vjolca Meha: Bila sam ovde na mostu na Sitnici, kada je došla gomila ljudi i policija je izašla ispred nas u tunelu i otvorila vatru. Videla sam dvoje ljudi kako skaču s mosta i padaju u Ljuštu, u Sitnicu, da bi pobjegli. I videla sam još jednu osobu ranjenu. Kada su otvorili vatru, videla sam krv u masi. I sad uvek imam tu sliku kad prolazim kroz tu ulicu, taj most, setim se toga.

Onda nas nisu pustili u školu dok nisu preduzeli mere. I postojao je nadzor. Nismo mogli da govorimo, jer je tada počelo "Republika Kosovo", "Kosovo radi, Beograd se gradi". Nismo mogli da izgovorimo reč "republika", jer bi odmah preduzeli kaznene mere, disciplinske mere, izbacili bi te iz škole i slično. Pritajili bismo se sa kolegama iz razreda i... ne sa svima, jer smo se nekih bojali. Na primer, za neke od njih smo znali da im očevi rade za SUP i bili bismo oprezni sa njima.

Anita Susuri: Tada su postojale i knjige koje su bile zabranjene, na primer u vezi sa Albanijom, sve što podstiče nacionalizam. Da li ste ih čitali? Da li ste imali pristup knjigama, na primer, koje nisu bile dozvoljene?

Vjolca Meha: Moj otac je radio sa Fazlijem Grajčevcijem⁶ u školi i kada je pripremao dramu, kada su zatvorili Fazlija Grajčevcija, pripremao je *Gjarprinjte e Gjakut* [alb.: Zmije u krvi] od Adema Demaćija i doneo je kući, jer se knjiga čuvala u tajnosti. Čitali smo knjige, jer je moja starija sestra završila pravo da bi postala advokat. Pročitala je mnogo romana, a onda sam i ja čitala te romane, tako smo to radili

⁶ Fazli Grajčevci (Fazliji Grajčevci) (1935-1964), pripadnik *Ilegale*, podzemnog albanskog nacionalističkog pokreta, ubijen u pritvoru.

redom. Obično smo one koji su bili više [nacionalistički] krile, čitale smo onako kao ilegalno. Na mestima na kojima smo znali da je bezbedno za čitanje, inače nismo davali nikome.

Anita Susuri: Da li ste u to vreme znali za postojanje tih grupa, na primer *Ilegalja*⁷, organizacije...

Vjolca Meha: Više je bilo informacija na televiziji...

Anita Susuri: Kad su ih hapsili.

Vjolca Meha: Kad su ih hapsili, a u novinama, jer smo tada kupovali novine, tada je bila *Rilindja*⁸...

Anita Susuri: Kako su mediji tada izveštavali o ovim pojedincima, na primer, od strane sistema?

Vjolca Meha: Po sistemu, kao o teroristima, neprijateljima države, neprijateljima... Uvek su bili prikazivani kao kriminalne grupe. Iako bismo ponekad poznavali njihove porodice i znali da nisu [kriminalci], jer su zaista bili revolucionari.

Drugi deo

Anita Susuri: Želela bih da se vratim na karijeru koju ste izabrali, geologija, pomenuli ste da ste to studirali. Da li je bilo mnogo devojaka koje su se upisale na taj smer?

Vjolca Meha: Kada sam upisala prvu godinu, bilo nas je deset ili 15 studenata. Ali, taj broj se polako smanjivao na drugoj godini. Dakle, od treće do pete godine studije, završile smo ja i Mevljude Emini. A onda su ostale generacije, posle nas, četvrta i peta generacija imale više studenata koji su završili studije. Sada ima, postoji priličan broj žena koje su geolozi. Ali većina njih, nažalost zato što je industrijski lanac zatvoren, ostale su... samo su završile specijalizaciju i sada sede kod kuće.

Anita Susuri: Rekli ste da vas je bilo osam-devet devojaka...

Vjolca Meha: Da.

Anita Susuri: U poređenju sa mladićima, koliko je mladića bilo?

Vjolca Meha: Pa u poređenju s mladićima, bilo je više mladića. Od treće do pete godine, od onih koji su završili, bile smo nas dve žene, a 20 mladića. Tako da...

Anita Susuri: Da, to me zanima.

Vjolca Meha: Ja sam imala profesora koji je i danas živ, Valjdeta Prutija. Govorio je: "Ženama je malo teško u geologiji, jer je to profesija kojom samo muškarci treba da se bave". Bio je doktor nauka, geoloških nauka, i kada je završio magistraturu, bio je u Zagrebu, a bilo je i drugih žena u Zagrebu.

⁷ Savez podzemnih militantnih grupa koje su se borile za odvajanje Kosova od Jugoslavije i ujedinjenje sa Albanijom tokom Titove Jugoslavije.

⁸ *Rilindja*, prve novine na albanskom jeziku u Jugoslaviji, prvi put štampane 1945. godine.

Dakle, nije da je hteo da nas ignoriše, nego da nas ohrabri, znate, jer smo ponekad tokom studija bile demoralisane jer smo videle kakva je situacija.

Imali smo i profesore iz Beograda i morali smo da im odgovaramo i na srpskom. Došli bi iz Beograda i predavali bi neki predmet dva dana, a mi smo morali da se pripremimo za to i polažemo usmeni ispit na srpskom, a ne na albanskom. Većina studenata bi položila i, na primer, i mi smo imali pravo da idemo na ispit u Beograd, ali ja lično nisam išla...

Anita Susuri: Da li je bilo onih koji su išli?

Vjolca Meha: Druge kolege jesu, ali ja nisam, htela sam da čekam da profesori dođu ovde i onda sam odlazila da polažem.

Anita Susuri: Dakle, došli bi ovde na dva dana i predavali čitavi predmet, vratili se nazad, a onda je bio samo ispit?

Vjolca Meha: Da.

Anita Susuri: Jel to bilo teško?

Vjolca Meha: Bilo je teško jer smo nastavu imali od jutra do večeri, od osam ujutro do osam uveče, a onda sutradan opet od osam ujutro do osam uveče, na primer, i još dva dana. Na primer, dešavalo se nisu mogli da završe ceo predmet, pa su morali da dođu na još dva dana. Ali obično bi nas nedelju dana unapred obavestili da ćemo nastavu imati samo kod tog profesora, a ostale predmete smo malo zanemarili jer nismo mogli na obe strane. Dakle, išli smo časove i tada je bilo najteže, jer ti učiš ali posle je problem jer ne znaš da se izraziš [na srpskom]. Tako da je to svaki put bila mala prepreka, ali dobro smo prošli.

Anita Susuri: Bilo je na srpskom jeziku...

Vjolca Meha: Na srpskom.

Anita Susuri: Sigurno je bilo teže.

Vjolca Meha: Morali smo da polažemo ispit na srpskom i, na primer, on [profesor] bi nam postavljao potpitanja, a vi ste morali da odgovarate na srpskom.

Anita Susuri: Među studentkinjama, jel bilo i Srpkinja?

Vjolca Meha: Bilo je Srpkinja, jedna je došla pre nas, bila je starija generacija. Drugih nije bilo, druge su došle kasnije. Jer mi smo zajedno imali predavanja, na primer, većinu predmeta smo imali zajedno.

Anita Susuri: Rekli ste da ste bili i...

Vjolca Meha: To su profesori koji su došli iz Beograda, jer su studirali na srpskom pa im je i predmet bio na srpskom.

Anita Susuri: Pomenuli ste da ste bili stipendista Trepče, kako je to funkcionisalo? Mislim, znamo da je u Mitrovici većina ljudi imala Trepčinu stipendiju, vi ste tada morali da radite za Trepču nakon završetka studija, zar ne? Jel tako?

Vjolca Meha: Da.

Anita Susuri: Kako je to funkcionisalo za vas?

Vjolca Meha: Kada sam se prijavila za prvu godinu studija, prijavila sam se i za stipendiju, ali mi nisu dali ni na prvoj ni na drugoj godini, tek na trećoj. Zato što su tada favorizovali decu rudara, radnike Trepče, a moj otac nije bio radnik Trepče. Stipendija, tada je postojao i Titov fond, to je bila najveća stipendija, ali ni to nam nisu dali. Nisu mi odobrili, prijavila sam se, ali nisam dobila. Pošto moj otac nije bio član Saveza komunista, nije bio ni u jednoj partiji. A pošto nije, jer ste morali da pošaljete dokaze da vam je otac u partiji i to bi vam pomoglo. Ali, pošto je komisija videla da sam se prijavljivala tri godine kao student geologije, odobrili su mi na trećoj godini. Jer u suprotnom, imali ste prednost samo ako je vaš otac bio radnik Trepče, tada bi oni bez oklevanja davali stipendije. Zato mi je na trećoj godini bilo malo lakše.

Anita Susuri: Htedoh da vas pitam o vašim fakultetskim godinama, kakav je bio društveni život u Mitrovici? Da li je bilo mesta za druženje? Kakvo je bilo mišljenje ljudi o izlasku devojaka? Pošto je bio malo razvijeniji, mislim, industrijski grad.

Vjolca Meha: Fakultet je svake godine organizovao brucošijadu i apsolventske večeri, a bile su i rudarijade i tehnologijade, a organizovane su na jugoslovenskom, državnom nivou. I išli su, recimo, izabrano bi bilo 20 ljudi, deset ljudi, ali i oni za aktivnosti. Na primer, ko je igrao fudbal, bio bi izabran fudbalski tim, to su više bile sportske trke i ljudi bi išli. Bilo je malo Albanki koje su išle na proslavu rudarijade i tehnologijade.

Anita Susuri: Da li ste vi išli?

Vjolca Meha: Ja ne. Na brucošijade i apsolventske večeri, kada su bile organizovane apsolventske večeri... kada sam ja bila apsolvent, to nije bilo organizovano tada. A na brucošijadu nisam želela da idem. Ali izlazili smo u grad, bilo je kafića, bilo je barova za mlade, išli smo tamo na kafu sa prijateljima, sa... Kad smo imali pauze između predavanja, išli bismo tamo na kafu, družili smo se u tim barovima i onda se vraćali [u školu]. Imali smo posete, takođe fakultetima, a potom i rudnicima, jer smo imali terensku praksu kod profesora Valjdet Prutija u rudniku Buljaka u Klini, u Begovoj Klini, bili smo tamo nedelju dana.

Imali smo terenski program i bili smo nedelju dana u motelu Nora, koji se tada nalazio na raskrsnici, tamo u Begovoj Klini, na putu za Peć i Đakovicu. Bili smo zajedno, i Srbi i Albanci, cela grupa, jer smo zajedno slušali taj predmet. Srbi su odustali, vratili su se drugi dan. Mi smo nastavili kao grupa.

Anita Susuri: Zašto, jel bilo teško ili šta?

Vjolca Meha: Da, bilo je teško jer je teren bio blizu reke Miruše. Hodali smo kroz ceo taj deo, radili smo kartografiju, naš posao geologa. Nisu mogli da podnesu i vratili su se (smeje se).

Anita Susuri: A u Trepči, da li ste otišli u rudnik?

Vjolca Meha: Da, kao geolog, morate ući u rudnik. Ali, imali smo posla i u rudniku i u kancelariji.

Anita Susuri: Kako je bilo kad ste prvi put sišli u rudnik?

Vjolca Meha: Kada sam prvi put ušla u rudnik, neki ljudi su rekli da su imali fobiju, ali meni je bilo jako interesantno, ne znam, nisam osetila strah ni... ali sam se lepo provela.

Korab Krasnići: Kao geologinja, koje su obaveze ili koje su bile vaše dužnosti u Trepči, i u kancelariji i u rudniku?

Vjolca Meha: Dužnosti geologa bile su nadzor, kartografija i radionica o tome gde ruda ide, na primer, pravili smo planove, skupljali smo dokaze i opisali jezgro, a onda nadgledali koliko se rude troši na primer, koliko se koristi. Jer to je posao koje je nekako nastavak onoga što su rudari radili. Jer smo otkrili i pronašli rudu i kuda je ona vodila, rudari su to pratili i vadili rudu.

Anita Susuri: Rudari su radili fizičke poslove, a vi ste merili i pronalazili?

Vjolca Meha: Da. Naš posao se više odnosi na...čak i rudari imaju svoj posao vezan za rudu, gde se bave procesom hemijske separacije... a takođe smo razvili i nacрте na koji način treba otvarati hodnike, jer ih je trebalo preseći na specifičan način.

Korab Krasnići: Kakav je bio posao u kancelariji?

Vjolca Meha: A onda bismo nastavili posao u kancelariji. Izmerili smo teren, a onda bismo to stavljali u plan u kancelariji. Planovi su, geološki planovi se uzimaju iz geodetskih planova, jer oni rade merenja, i onda geodetski plan ugrađujemo u geološke planove.

Anita Susuri: Volela bih da saznam nešto više o vašem poslu, pomenuli ste da ste počeli da radite u januaru '89, kako je bilo i kakvi su bili odnosi između vas i kolega, saradnja?

Vjolca Meha: Kada smo počeli da radimo, saradnja je bila dobra. Ali u jedinici tehničke službe, mogla bih da kažem da su 80 posto bili Srbi. U tehničkoj službi je bilo četvoro, geolozi, geodeti i projektanti. Zato što su projektanti radili projekte, geodeti su radili merenja, a mi geolozi smo radili karte i geološke planove. A onda je bila proizvodnja, i ostali delovi. Ali jedinice su bile razdvojene. Dakle, radnici Trepče, rudnik je imao preko 2000 radnika i jedinice su bile odvojene.

U početku je bilo harmonično, ali je ta saradnja zahladnela. Poslovođa je bio, mogu reći da je bio *shka*⁹, jer je bio i Cigans i *shka*, pokušavao je da nas na silu natera da se spojimo. Zato što su geolozi i tehničari imali zajedno kancelarije, mi smo imali, kada bi srpski radnici ušli u službu, nas je bilo šestoro geologa, njih dvoje i nikada se nisu družili sa nama. Otišli su, imali su kancelariju gde je bila žena koja

⁹ *Shka* (m.); *shkine* (ž.), množina *shkijet*, je pogrdni izraz na albanskom koji se koristi za Srbe.

je crtala, i ostali su tamo. Uklonili su srednji deo, mi smo imali telefon između, jer je to bio kancelarijski telefon, mi smo bili na ovoj strani, a tehničari su bili odvojeni sa druge strane.

Uklonili su taj deo i zatvorili vrata da bi ulazili kroz ista vrata, iako su bila bliže nama. Ali opet, pošto je bilo te hladnoće, nismo imali [neki odnos], održavali smo formalne odnose, ništa više, jer je onda došlo do neslaganja sa tehničarima jer bi nas optuživali: “Šta vi hoćete?” Zato što su ljudi tražili demokratiju, a i deca su izlazila na ulice, “Demokratija, demokratija!” I onda bi se suočili sa nama, zapravo bi nas napali: “Zašto i deca hoće demokratiju? Ja bih vam uradio ovo, uradio bih vam ono...” Počeli su da otkrivaju sav nacionalizam koji su imali prema nama. Dakle, nismo imali [odnose], samo formalno, inače ne.

Anita Susuri: Pomenuli ste da je vaš rad bio vezan za tehnički rad u rudniku, ali ako možete malo detaljnije da opišete alate sa kojima ste radili ili posao koji ste radili, ili nešto zanimljivo što ste otkrili tokom rada?

Vjolca Meha: Kada smo išli u rudnik, obično nismo išli sami, bilo nas je dvoje. Ali tu je bio i tehničar, dva inženjera i tehničar. On je imao zadatak da pripremi plan, a mi bismo samo uzeli plan i otišli, a u stvari tehničku stranu je radio tehničar. Kada bismo ušli, imali smo kompas, plan i olovku sa sobom, i otišli bismo u radionicu i napravili mapu radionice. Plan bismo dali tehničaru, a tehničari su imali zadatak da nastave proceduru.

Ali, kada smo išli u rudnik, bilo je živosti čak i u rudničkom liftu kada se završi smena. Obično, kao inženjeri geologije, nismo silazili u rudnik u isto vreme kada se završila smena, mi smo silazili u rudnik nakon završetka smene i odlazili smo pre nego što bi počela sledeća smena, jer ako bismo išli u isto vreme, bili bismo zaglavljani tamo do kraja. A kad smo izlazili iz rudnika, nikad nismo... jer su tada postojali toaleti za radnike i inženjere. Nismo [se odvajali], iako su toaleti za inženjere bili odvojeni, samo bismo oprali ruke, presvukli radnu odeću i nastavili u kancelariju.

Anita Susuri: Da li postoji poseban deo u rudniku gde ste mogli da se presvučete? Da obučete [radnu] odeću?

Vjolca Meha: Da, postoji, na površini.

Anita Susuri: A na površini.

Vjolca Meha: Ne, na površini je, na površini.

Anita Susuri: Pomenuli ste kartografiju, kako se to radilo? Kakav značaj ima? Gde su minerali?

Vjolca Meha: Ne, staviš to na papir, odeš da vidiš teren i on te usmeri. Na primer, postoji plan posle plana ulaza, uđete u radionice i vidite, pratite gde je ruda i zapišete to, na primer, ovaj deo ima rudu, ovaj deo ima kamenje, ovaj deo ima, znate, postoji opis, neka vrsta opisa. Na primer, na vizuelni način. Ali, sve je zasnovano na planu, ne možete ići tamo bez plana.

Anita Susuri: Kakve minerale, mislim, ima informacija kakvih minerala Trepča ima i tako, ali na šta ste više nailazili?

Vjolca Meha: Obično su to sulfid, olovo i cink i pirit. Ali pirit sadrži više sumpora i gvožđa, pa ga nisu koristili. Ali, prirodne šupljine, nailazili su i na prirodne šupljine gde su nailazili na kristale, kristali su vađeni iz tih prirodnih šupljina, izvlačili su razne vrste kristala. To je specifično za minerale zbog oblika u kojima se kristali nalaze, mogao bi biti istog sastava, ali su oblici različiti. Svaki put je drugačije, jer geološki sastav rudnika ima različite vrste minerala.

Anita Susuri: Da li je bilo i zlata i srebra?

Vjolca Meha: Na prvom nivou, moglo bi se reći da je bilo i zlata, ali to je korišćeno 30-ih godina, sada je korišćenjem rudnika produbljen. Dvanaesti nivo koji radi sada je na 15 metara [duboko], razmišljaju da idu 35 metara ispod nivoa mora.

Anita Susuri: Pomenuli ste dvanaesti horizont.

Vjolca Meha: Dvanaesti, najniži.

Anita Susuri: Da li je dvanaesti [horizont] pod mineralima?

Vjolca Meha: Ceo rudnik je pod mineralima.

Anita Susuri: Mislim, uronjen, ne obrađen.

Vjolca Meha: Da, radi samo do dvanaestog nivoa, dvanaesti nivo ima samo bunar, nije otvoren.

Anita Susuri: Nije otvoren.

Vjolca Meha: Ne. Planiraju da otvore drugi nivo sa novim istraživanjima.

Anita Susuri: Da li se sećate, jel jedanaesti nivo bio otvoren kada ste počeli da radite? Te godine...

Vjolca Meha: Kada sam počela da radim, najbolje mašine dolazile su iz Švedske, bile su u pakovanjima odmah ispred rudnika, korišćene su za proizvodni proces i bilo je naređeno da se spuste u rudnik i koriste za proizvodnju. Od godine kada sam ja počela, počela je da se koristi spiralna metoda za spiralno rudno telo, koje ide na veći prostor, moglo je da preuzme dve radionice i tada je jedanaesti nivo bio na početku svog delovanja.

Anita Susuri: Kako vam se činio rudnik, da li je izgledao kao poseban svet, kakvi su bili vaši utisci?

Vjolca Meha: Kada sam se vratila sa svog prvog dana u rudniku, kada sam se vratila kući, bila je prisutna moja baka, majka moje majke, i bila sam umorna, ali nisam ni sama primetila taj umor. A ona je rekla: "Kako ti je bilo na poslu?" Rekla sam: "Dobro". "Gde si bila?" Rekla sam, pričala sam joj, rekla sam: "Ušla sam u rudnik", "O Bože, završila si svu tu školu i sad silaziš ispod zemlje" (smeje se). I onda sam rekla: "Vi kažete do sedam metara, ali još je dublje, to je drugi svet".

Pre je bilo neke topline kada biste otišli u rudnik, imali ste, kako da kažem, podršku koja je bila drugačija. Imali smo poštovanje radnika, imali smo, bilo je na pristojnom nivou, oni nisu, zapravo bi se srpske tehničarke bunile i govorile: “Zašto ih više poštuju? Sada su došli ovde i poštuju ih.” Poštovali su nas jer smo Albanke. Gledali su nas malo drugačije u odnosu na inženjera u tehničkoj jedinici.

Anita Susuri: Da nastavimo, bio je januar i bližilo se, ali je štrajk počeo 20. februara, kako je došlo do vesti i kako ste je primili, vi i vaši saradnici?

Vjollca Meha: Kada je stigla vest, rekli su: “Rudari se zatvaraju”. Bili smo blizu, jer je zgrada tehničke službe bila blizu ulaza u rudnik. Bili smo mladi, osetili smo nekako tu hladnoću, neku nesigurnost, jer je Državna bezbednost išla okolo, prepoznavali smo ih. Uvek su pratili naše kretanje i rekli smo jednom od naših kolega, primetili bismo, a onda, sve više se razgovaralo o zabrinutosti rudara, o političkoj zabrinutosti. I kažu, u stvari mi smo rekli jednom od naših kolega: “Jel možemo da im se pridružimo?” Rekao je: “Jel hoćete da se pridružite?” Rekla sam: “Pa ovde smo. Umesto da sedimo sa *shkije*, sa Srbima...” Zato što smo imali Srbe u kancelariji. Oni su nas posmatrali, gledali su ko ide [pridružuje štrajku], da bi mogli da kažu da smo bili tamo a ne na poslu, i otišli smo.

Kad smo otišli sa tim kolegom, bili su dežurni, počela su dežurstva. Nosili su crvene trake {pokazuje na ruku}, stavljali su crvene trake oko ruke i bili su zaduženi da odlučuju ko može da uđe i izađe. I mi smo otišli s njim, a onaj tamo je rekao: “Ti”, rekao je: “Ibrahime”, rekao je: “možeš da uđeš”. Rekao je: “Dok one”, rekao je: “ne mogu!” Rekao je: “Ko su uopšte one?” Ostale smo tu jer smo bile nove radnice. Ali naš kolega mu je rekao, rekao je: “Pa one”, rekao je: “su radnice koji su se sada zaposlile, i one su naše, ali su mlade”. On je rekao: “Jel bezbedno da ih pustimo unutra?” Rekao je: “Ma da naravno, kao što imam poverenja u sebe, tako i u njih dve jer su iz dobrih porodica”. I kada je objasnio situaciju, pustio nas je da prođemo.

Onda smo ušli, posetili smo ih, situacija je delovala kao da je u nekom drugom svetu. Kao da smo postali izolovani; nema vesti, ne... mislim, nema dobrih vesti. Delegacije su dolazile jedna za drugom, sa Koljgecijem¹⁰ i Stipom Šuvarom¹¹, Morina¹² i svi redom, dolazile bi delegacije, bila je sumorna atmosfera. Misleći da će, ako Trepča jednog dana stane, doći do velike krize, ali tada nije bilo nikakvog rešenja. Radnici su se okupili na osmom nivou, bili smo dole par puta, sišli smo, jer nisu dali ni liftom da se spustiš do rudara. Na površini bi rekli: “Šta ćete vi tamo dole da sedite”, dole bi rekli: “Nemojte ih pustiti da prođu jer nam prave pritisak”.

I mi smo izašli i oni su radničku halu pretvorili u bolnicu jer je vazduh, nedostatak svetla, postala je gužva, vazduh je postao težak i rudari su počeli da se razboljevaju, umorni, iscrpljeni, nisu mogli da spavaju, nije bilo dobre hrane, pa su postavili ambulantu tamo gde je sala za radnike na drugom spratu. I kancelarije, proizvodne kancelarije, proizvodne kancelarije su se pretvorile u ambulantu, prvo su imale tri-četiri kreveta, a onda se proširilo jer je počela da stiže pomoć sa celog Kosova.

¹⁰ Remzi Koljgeci (alb. Remzi Kolgeci; Vranić kod Suve Reke, 3. maj 1947. - Priština, 9. mart 2011) bio je društveno-politički radnik SAP Kosova.

¹¹ Stipe Šuvar (Zagvozd kod Imotskog, 17. februar 1936. - Zagreb, 29. jun 2004), hrvatski i jugoslovenski političar. U periodu od 30. juna 1988. do 17. maja 1989. godine obavljao je dužnost predsednika Predsedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije.

¹² Rahman Morina (alb. Rrahman Morina; Raušić kod Peći, 1943 - Priština, 12. oktobar 1990) bio je policijski službenik i društveno-politički radnik SAP Kosova.

Nastavili smo da ih podržavamo, pomagali smo im kada su radnici izašli iz rudnika, pomagali smo im u čišćenju, lekovima i sličnim stvarima. Jer tada je bilo... i mi smo imali ambulantu u Starom Trgu i onda su nam se pridružili lekari, medicinsko osoblje Hitne pomoći nam se pridružilo u rudniku. Nastala je cela jedna ekipa. Broj ljudi koji su iscrpljeni napuštali rudnik se povećavao, a tehnička služba u kojoj smo imali svoje kancelarije, pretvorena je u medicinsku stanicu, dve stanice.

Bilo je delegacija, stizala je pomoć i podrška sa svih strana. I od iscrpljenosti koju sam osećala, jer dugo nisam spavala, telo me je izdalo i nisam mogla ni da ustanem. A anesteziolog Nuredin Fazliju mi je rekao, rekao je: "Šta se dogodilo? Da li ste se i vi možda razboleli?" Rekla sam: "Ne, ne, nisam bolesna, ali ne mogu da ustanem". Pošto sam bila fizički neaktivna, krvni pritisak mi je pao. Rekao je: "Sad ću vam dati koktel [lekova]", rekao je: "ustaćete", i dao mi je injekciju. Neki su hteli da odu kući i istuširaju se, a onda da se vrate ujutru. Ali bio je samo jedan autobus i odredili smo vozača da dođe po nas ujutru. Postavili smo vreme u šest sati ujutru da se vratimo, autobus bi dolazio po nas kući i onda nas je vozio tamo.

Kada sam otišla kući, bila sam toliko iscrpljena da nisam znala ni kada sam legla da spavam, ni s kim sam razgovarala ili s kim sam se pozdravila. Roditelji su me pitali: "Šta se dogodilo? Zašto? Kakva je situacija?" Ne znam ni šta sam odgovorila. Tek sledećeg jutra, i još je bilo i gostiju. Sutradan smo ponovo otišli u rudnik, kada smo otišli tamo, dobili smo vest da izlaze. Nismo hteli da izađemo jer smo dva puta dobili lažne vesti da moramo da napustimo rudnik jer su potpisali [odluku] da se Ustav neće menjati...

Anita Susuri: Da su dali su ostavke.

Vjolca Meha: Da, da su dali ostavke. Postojala je ta lista zahteva i onda je ušao ceo štab direktora i rukovodilaca i oni su izašli [iz rudnika] te večeri. Sutradan ih je sve privela policija, koga god su zatekli odmah su ih odveli u policijsku stanicu. A onda su i čuvenu grupu od 13 direktora odveli u zatvor. A onda je situacija postala još hladnija. Nikada nismo razgovarali, razgovarali smo samo formalno, obavili smo posao i nismo razgovarali sa njima (srpskim kolegama).

A onda smo održavali po sat vremena, bio je i drugi štrajk, ali su nas pustili kući i nisu nam dozvolili da se pridružimo. I onda posle nedelju dana, krenule su nasilne mere, policija je bila na ulazu, specijalna jedinica policije tadašnje Jugoslavije, bilo je Bosanaca, Srba, Makedonaca, raznih ljudi. Čak je bilo i policajaca u kancelariji. Bilo je to stvarno loše psihičko mučenje.

Anita Susuri: Koliko dugo ste štrajkovali, koliko dugo ste ostali u rudniku?

Vjolca Meha: Ne, nismo ostali u rudniku.

Anita Susuri: A ulazili ste s vremena na vreme?

Vjolca Meha: Ulazili smo s vremena na vreme, dva-tri puta, ostali bismo oko dva-tri sata pa otišli, radnici rudnika su ostali duže.

Anita Susuri: Kada ste otišli tamo, kakva je bila atmosfera? Pomenuli ste da je bilo teško, ali u kakvom su stanju oni bili? Kakva je bila situacija?

Vjolca Meha: Bilo je veoma emotivno, na primer, jer su čak i deca rudara dolazila na kapiju i tražila očeve. Hteli su da uđu u rudnik da vide svoje očeve, ali nisu mogli da puste decu u rudnik. I to je bilo veoma dirljivo. Bilo je to od preteranog umora i iscrpljenosti, neki bi rekli: “Želimo da umremo ovde i ne želimo da izađemo. Nećemo izaći živi, ostaćemo ovde”. To je bilo veoma teško videti, jer smo bili pod pritiskom sa obe strane.

Mi smo, na primer, bili pod psihičkim pritiskom. Na primer, zbog stanja u kom smo videli naše radnike, i onda kada smo izašli iz rudnika, bili smo pod srpskim pritiskom. *Shkijet* su tu bili non-stop, Srbi su bili tu, svaki put: “Što ideš? Mislite da ćete uraditi nešto”. Uvek su nam dobacivali. A onda je tokom drugog štrajka policija ušla i nasilno ih [rudare] izvela napolje, tu ja uopšte nisam bila. A onda sam videla kako je policijska tortura uticala na neke radnike

Treći deo

Anita Susuri: Zanima me, kada se štrajk završio, pomenuli ste, mislim da ste bili kod kuće i onda ste se vratili. Ako biste mogli da opišete kako se štrajk završio, gde ste bili? Da li ste bili negde u blizini?

Vjolca Meha: Kada su rudari počeli da izlaze, imali smo, bili smo organizovani i svako od nas je morao da otprati nekog radnika [rudara] do [medicinske] stanice zbog svetla. I otpratili smo ih do stanice i neki od njih su tražili da idu kući, neki su ostali u stanici. Tada su nam neki direktori, neki rukovodioci rudnika, rekli su: “Nemojte da ostajete ovde, idite i odmorite se”, i mi smo otišli kući. Kada sam stigla, neko mi je rekao, kada smo otišli rekli su nam: “Idite ponovo kući”. Nisu nas pustili da uđemo, jer su uzimali, bilo je pomoći, svu pomoć koja su građani Kosova slali, sve su uzeli, konfiskovali. Pa kad smo otišli, tamo mi je jedan poslovođa rekao, rekao je: “Idi”, rekao je: “odmori se, bolje što niste bili ovde”, rekao je: “jer je došla policija, došla je policija i izvukla ih”. Pa smo otišli i nismo, uopšte nismo naleteli na policiju. Otišli smo pre nego što su oni došli.

Anita Susuri: Kad se desilo ovo hapšenje, kako su to dočekali radnici i vi lično?

Vjolca Meha: Veoma loše, jer kada zatvore glavno osoblje, to te razbije. I imali smo, imali smo direktora koji je bio veoma uspešan, jer je u njegovo vreme rudnik dostigao kapacitet proizvodnje, postigao je maksimalan kapacitet proizvodnje. A onda su u vestima počeli da izveštavaju ko je bio na ispitivanju, jer su onda počela i maltretiranja. I onda smo jedan sat, u prostorijama, unutar ograde Trepče, održali neku vrstu protesta. Tu bi se okupili svi radnici i protestovali jedan sat. Obezbeđenje bi snimilo ko je bio i ko nije bio tamo. I bilo je stvarno loše. Bila je velika radost kada su izašli iz zatvora. Dva dana nismo znali da li [da slavimo] na poslu, da li sa prijateljima, da li u centru [grada] ili... Bilo je, nivo radosti je bio neverovatan. Ne samo za radnike, već je ceo grad bio živ, krcat. Za decu, odrasle, to je bila velika radost. Ali mi smo i dalje radili pod nasilnim merama i oni su nas otpustili.

Anita Susuri: Koji je to bio datum?

Vjolca Meha: Bilo je to u junu, ne, u avgustu, u avgustu '90. Policija je izašla na most ovde, policijska patrola, i nisu pustili nijedan autobus. Ušli smo u autobus, došli smo ovde, izveli su nas iz autobusa i rekli nam: "Idite kući!" Dok nismo ponovo krenuli... pokušavali smo da odemo tamo tri-četiri dana zaredom, ali nas nisu pustili. A onda su rekli: "Dobro, ukrajte se ovde [u autobusu], ali tamo [vas neće pustiti na posao]..." I kada smo otišli, više nikoga nisu puštali. I nisam više išla, nisam pokušavala jer nam nisu dozvolili. Kada se desio generalni štrajk na Kosovu, a to je bio 3. septembra [1990], posle dve nedelje poslali su nam radne knjižice "Otpušteni ste sa ovog posla zbog učešća u štrajku 3. septembra". Iako je 3. septembar bio vikend, ali smo dobili otkaz ako smo učestvovali.

Anita Susuri: A zašto se desio taj štrajk 3. septembra?

Vjolca Meha: Protiv, jer je tada na čelu sindikata bio Hajrulah Gorani, tada je štrajkovao ko god se pridružio, za prava i slobode protiv ukidanja Ustava Kosova. Svi sindikati su obavestili sve institucije da stupe u štrajk i većina njih je zbog štrajka nakon toga dobila otkaz. Međutim nas su ranije, nas su otpustili ranije.

Anita Susuri: Nakon otkaza, kako se nastavio vaš rad? Čime ste se bavili?

Vjolca Meha: Nakon što sam otpuštena sa posla, mislila sam da to neće dugo trajati. Ali, Trepča je radila, bilo je ljudi koji su se vratili da rade tamo, i radila je vrlo malo. Nisam radila do '93. '93. sam počela da radim u prosvetu, u školi "Elena Đika" u Prvom Tunelu, predavala sam geografiju i matematiku. Radila sam dve godine, '93. i '94, '95. su me otpustili.

A onda sam otišla kod svog mlađeg brata u Švajcarsku na godinu dana, ostala sam tamo godinu dana i onda sam se vratila. Nisam želela da budem azilant, jer sam mogla da tražim azil, ali mi se nije dopao život u inostranstvu. Iako su nam sva tri brata bila u inostranstvu, dok su tri sestre bile ovde. Nismo mogle da podnesemo da napustimo roditelje. I tako, neki od nas su bili ovde, neki u inostranstvu, još smo imali podršku. Naša finansijska situacija nije bila loša, jer čak i kada je nešto nedostajalo, moja braća bi dodala.

Anita Susuri: Da li ste u međuvremenu stvorili porodicu? Da li ste se udali?

Vjolca Meha: Ne, ni sad nisam udata.

Anita Susuri: Nastavili ste sa karijerom.

Vjolca Meha: Nastavila sam sa karijerom. Nakon rata, 2002, 2001. godine sam započela master studije, ali sam prešla na zaštitu životne sredine. Magistrirala sam 2007. godine jer sam bila zaposlena kada sam se vratila, kada sam se vratila iz... jer sam i tokom rata bila godinu dana, otišli smo u Švajcarsku kao izbeglice i to je bilo veoma teško.

Anita Susuri: Kako je bilo?

Vjolca Meha: Zato što smo skoro sve vreme rata bili ovde u Mitrovici sa sestrom i zetom, moja dva sestrića, dok su moji roditelji i moja mlađa sestra išli sa prvom grupom Mitrovčana u Albaniju. Oni su bili u Albaniji, a mi smo hodali u koloni ljudi od Mitrovice do Đakovice, a onda smo se ponovo vratili u

Mitrovicu. A onda, jedva smo prešli granicu autobusom, otišli smo u Ulcinj. I onda smo iz Ulcinja brodom ilegalno otišli u Italiju, pa smo iz Italije otišli u Švajcarsku. Cela naša porodica se okupila u Švajcarskoj, moj otac, moja majka, moja braća, moje sestre, svi. Ostali smo godinu dana i vratili smo se 2000. godine.

Anita Susuri: Za vreme rata, kakva je bila situacija u gradu dok ste bili ovde? Šta vas je nateralo da odete? Da li vas je neko izbacio iz kuće?

Vjolca Meha: Sa kraja naše ulice počeli su da izbacuju iz kuća i izbacili su i nas. Moj otac nije hteo da ode, rekao je: “Kako da napustim svoju kuću, kad još nisu došli u moju kuću da me izbace”. Ali tokom ‘98. policija nas je tražila i za oružje i dirali su nas jer smo poreklom iz Prekaza. Kada je došla policija, jer smo mi otišli, kuća moje starije sestre je bila ovde u... počeli su da ih izbacuju iz kuća, prvo u delu iza škole “Ećrem Čabej”, na Ibarskom mostu. Spalili su joj kuću i izbacili je, nije imala gde pa je došla kod nas. A onda smo zajedno otišli kod strica u Tavnik.

Kad smo otišli, pitali su mog oca, čim su ušli pitali su: “Šta čekaš ovde?” Rekao je: “Ne mogu da napustim svoju kuću”, rekli su mu: “Mi ćemo ti čuvati kuću”. A onda ga je neko ko je nosio masku upitao: “Gde su ti ćerke?” Moj otac je mislio da nije bilo razloga da se mi pre udaljimo, ali mi smo već bile mete. Već su počeli da ih izbacuju na kraju ulice. Ostali su samo moj otac i naš komšija. On je bio na drugoj strani, a naš otac na drugoj, samo su oni ostali u svojim kućama i obojica su izbačeni i rekli su mu: “Ne želimo da te vidimo ovde ni jedan minut više”.

I onda smo mi čekale na kraju ulice, na početku ulice, čekale smo i gledale šta se dešava. A onda kada je moj otac došao, jedva je stigao jer je imao Parkinsonovu bolest i nije mogao brzo da hoda. Rekao je: “Bile ste u pravu, jer su vas tražili”. Rekao je: “Čim su došli”, rekao je: “tražili su vas, zamalo da stradate zbog mene”. A onda smo bili po [tuđim] kućama, kod strica u Tavniku, pa u stričevoj tazbini.

A kasnije smo osećali teret jer na primer, bilo je teško kada znaš jezik, razumeš šta ti govore kada znaš jezik. I moguće je da ako ne znate jezik, ne biste razumeli šta govore i bili biste mirniji. Sve smo razumeli, i stalno smo se kretali u traktorima: “Iseći ćemo vas, raskomadaćemo vas. Zašto ste ostali ovde? Idite kod Klintona, idite u Albaniju, ovo nije vaše mesto”. Znae, svaki put... i njihova pesma, na maksimum.

A naroda koliko je bilo, samo su bili u tišini, ćutali smo jer nismo imali zaštitu. Mogli su da uđu u kuće i masakriraju ljude i vrše razne vrste mučenja. Dakle, odlučili smo [da odemo], jer smo imali i dvoje dece mojih sestara, da i njih spasemo, i otišli smo na autobusku stanicu. Platili smo prilično visok iznos u markama po osobi da bismo otišli u Ulcinj. I na autobuskoj stanici smo izašli, ostali smo bez hrane i prešli smo preko Ibra sa mojom sestrom da kupimo hranu.

Bili smo grupa ljudi, ali autobus, oni su to radili za svoju korist, ušli smo u autobus na autobuskoj stanici i išli bismo autobusom na drugu stranu Ibarskog mosta, a kada smo prešli Ibarski most, srećom, dobili smo vest da bombarduju i pobegli su u skloništa i ostavili nas: “Idite!” Jer smo mi uzeli hranu, ko je imao više, mogao se dobiti samo jedno mleko, jedan jogurt, sve po jedno, ne... mogli smo da kupimo više, ali nam nisu dali: “Ne, vi će te to da odnesete OVK¹³”.

¹³ Oslobodilačka vojska Kosova

Uzeli smo i hleb, jer je počelo da nestaje brašno, pekarski kvasac za pravljenje hleba. Danas ne želim ni da vidim *buknore*¹⁴, jer smo jeli *buknore* dok smo bili u koloni, ali to nije bila [prava] *buknore*, već samo voda i brašno. A gde smo bili, gde god smo stali, moja sestra je išla i pekla hleb i uvek smo imali pogaču sa sobom. Više je bilo za decu, jer smo mi stariji pokušavali da nekako odguramo.

Bilo je teško čekati u koloni, jer smo na putu videli čak i leševe koji su ubijeni u Šipolju. Namerno su ih ostavili tamo i doveli su kolonu [autobusa i automobila] da ih zaobiđu. Znaš: “Sada se vratite kući jer vas niko ne prati”. I naterali su autobuse da obiđu Šipolj i vidi leševe i ponovo su nas vratili u kolonu.

Anita Susuri: Rekli ste da ste se 2000. godine vratili na Kosovo, kakav je bio povratak? Vratili ste se kući, u kakvom stanju je bila kuća?

Vjolca Meha: 2000. godine, otac i majka nisu želeli da ostanu [u Švajcarskoj], iako je naša porodica bila tamo. Ali pošto su želeli da se vrate, onda smo odlučili ko će [da im se pridruži]. Ja, moja sestra i roditelji smo se vratili. Kada smo se vratili, kuća nam je bila spaljena, sve je bilo uništeno. Videla sam da je i posle prelaska preko Ibarskog mosta ceo centar bio srušen sa zemljom, nije bilo ni kuća, ni bilo čega. A onda su izgradili ta mala preduzeća. Sve je bilo uništeno.

Zapravo, tokom celog puta, gde sam živela, moja kuća je bila spaljena, kao i ostale kuće u komšiluku. Nismo imali nikakvu pomoć, sve smo sami renovirali, naravno, uz pomoć moje braće koji su uložili i onda smo to popravili. Bila je to velika radost, jer smo se vratili kući. Bila je euforija što smo mogli slobodno da izađemo bilo gde, a da vas niko ne zaustavi i da vam se obrati na drugom jeziku: “Gde ideš? Kuda ideš?” Svi, koga god ste videli, bili su radosni. U prvom trenutku ste uvek želeli da vidite nekoga ko vam je blizak i da ga sretnete.

Uvek smo gledali da li su svi živi, da li su ubili nekoga od porodice. Baka mi je umrla, majka moje mame je umrla tokom rata i tetka moje majke, strinu su mi ubili kući na selu, Srbi su je uhvatili i ubili. Otvorila im je vrata, mislili su da nekoga krije i ubili su je čim je otvorila vrata. Ubili su je kod kuće.

I nakon toga, porodica je bila kompletna, krenuli su da idu na posao. A onda je bilo pitanje posla, nismo imali posla. Neke organizacije koje su bile ovde, one su već došle jer je većina došla iz Albanije i nastavile su sa ovim albanskim kontingentima. U roku od jednog dana sestra i ja smo se prijavile za posao na 20 mesta. Dok je moj otac gledao vesti, rekao je: “*More*, nešto pominju Trepču”. Izašla sam, kada sam stigla na stanicu nije bilo autobusa.

Dok sam čekala autobus ili kombi, jer nije bilo linije do Starog Trga, srela sam kolegu sa fakulteta: “Gde ideš?” On je radio u KEK-u. Rekla sam: “Iskreno”, rekla sam: “htela sam da idem u Trepču i tražim posao”, rekao je: “Pođi”, rekao je: “i mi idemo tim putem”, i krenula sam. Kada sam otišla tamo, radnici su se okupili i dve kolege su rekle: “Vjolca”, rekli su “dođi”, bio je petak, “dođi u ponedeljak, direktor će biti ovde”, jer je bila ekipa stranaca, ITT, jer su kompanije dolazile preko UNMIK-a. “Dođi”, rekli su: “pa ćete razgovarati sa direktorom i možda će vas on vratiti na posao”. Pa sam otišla sledećeg ponedeljka.

Kada sam otišla u ponedeljak, to je bio izazov jer naši radnici nisu imali pravo da vas puste u zgradu Trepče. Ali prošlo je i dosta vremena otkako se nismo videli i to je bila promena, čak nam se i fizički izgled promenio, jer smo sada bili stariji, deset godina stariji. A oni su rekli: “Iskreno, ne mogu da te

¹⁴ Vrsta pogače.

pustim da udeš osim ako ne poznaješ nekoga u rudniku, inženjera ili direktora”, rekao je: “Mogli bi da dođu po tebe”, a ja sam počela da pominjem imena ako je neko koga sam poznavala tamo. Rekli su: “Pa, svi su ovde, ali mi vas ne prepoznajemo”. Tamo je bio jedan Amerikanac i rekao je, prišao je bliže: “Šta”, upitao je: “šta hoćeš?” Rekla sam: “To i to, radila sam ovde i došla sam”, “Eh”, rekao je: “dobro, pođi sa mnom”. I otišli smo kod direktora ekipe za strance.

Razgovarali smo sa njim, rekao je: “Razmišljali smo da sačekamo dok inženjer i geolog ne dođu i vidimo da li nam trebaš ili ne”. A onda sam sačekala kolege, razgovarala sam sa njima. Otišli su u rudnik, rekla sam: “Nadam se da nećete ostati predugo da ne moram da ostajem”, rekli su, “Čak i ako hoćeš da ideš” rekli su: “nemaš načina kako da odeš”, rekli su: “jer nema prevoza. Kad završimo”, rekli su: “otići ćemo zajedno”.

Kada smo izašli, kad su oni izašli iz rudnika sa onim stranim geologom, došli su i dali mi ugovor “Potpiši ovaj ugovor”, ja sam sutradan počela da radim. I bila sam prva žena koja se vratila [na posao] posle rata. Mislim, bile su još dve ili tri [žene] koje su radile u restoranu, ali od inženjerskog osoblja, ja sam bila prva žena. A onda su se postepeno, sa razvojem posla, radnici vraćali u grupama, jer im nisu dozvolili sve odjednom.

Anita Susuri: I odmah ste se vratili svom redovnom poslu proučavanja zemljišta?

Vjolca Meha: Šest meseci, ali posle šest meseci počela sam [da radim u] Muzeju kristala. Bila sam tamo i vodila sam Muzej kristala do 2012, 2013. Kada je izgrađena nova zgrada, kristale su preneli i muzej je bio pod Ministarstvom razvoja. Onda sam se ja povukla, vratila sam se u Trepču.

Anita Susuri: Kako je funkcionisao muzej? Bilo je artefakata, samo kristala, zar ne?

Vjolca Meha: Ne, Muzej je bio samo za kristale. Sve vrste kristala koji su bili u Trepči, a bilo je i [kristala] iz drugih zemalja koje su razmenjivali. Muzej je tada bio muzej. Niste mogli da ga posetite kad god ste hteli, jer su posete bile visokog profila. Bilo je delegacija iz Jugoslavije koje su dolazile, dolazile su tamo jer su bile i poslovne posete, ali je bio i hotel Trepča, oni bo odsedali u hotelu.

Anita Susuri: A da se neko bavio identifikovanjem kristala u muzeju?

Vjolca Meha: Da da. Svi [kristali] su registrovani, fotografisani, nadgledani, a onda i selekcija.

Anita Susuri: Da li biste hteli još nešto da dodate?

Vjolca Meha: Od 2012. prešla sam u Odeljenje za zaštitu životne sredine kao deo Trepče.

Anita Susuri: I dalje to radite?

Vjolca Meha: Radim i radiću dok sam zdrava (smeje se), nastaviću da radim u ovom odeljenju.

Anita Susuri: Vrlo dobro.

Vjolla Meha: Pošto sam ranije prešla [da radim tamo], niste imali prilike kao danas sa sistemom obrazovanja, mislim da je sad malo drugačije. Nije da mi se danas sviđa sistem, jer ranije ako ste bili inženjer geologije, magistrirali ste geologiju, doktorirali geologiju, a sada završite geologiju, pa pređete na ekonomiju i zapravo prelazite na nešto sasvim drugo, za mene to nije ništa [nema vrednost]. Sa ovim novim metodama, izmešalo se, osoba ne može biti stručnjak u smislu te oblasti [nauke].

[Na primer] ja sam završila pet godina geologije, ali sam prešla na zaštitu životne sredine, ali zaštita životne sredine je veoma slična geologiji. Jer, kao i u geologiji, učite o prirodnom bogatstvu, ali morate ga ponovo kultivisati, morate ga vratiti u stanje u kakvom je bilo ranije. I životna sredina, vi to koristite, ali opet treba da budete pažljivi prema prirodi i imate... ali u Trepči imamo velikih problema, jer je prošlo skoro 60 godina od kada je izgrađena deponija. Vreme potrebno za akumulaciju materijala, onda vam je potrebno isto toliko vremena da se oslobodite materijalnog otpada.

Anita Susuri: Da. Gospođo Vjolca, ako nemate ništa da dodate za kraj, ja bih vam se puno zahvalila za razgovor.

Vjolca Meha: Hvala i vama što ste odvojili vreme, nemam šta da dodam.

Korab Krasnići: Puno vam hvala.